

Argu- Hinc quinto, argutatur Zainglius : Si hæc pro-
Zainglius positio est vera : « Agnus est Phase, » in eaque
apertus admittenda est metonymia jam dicta ; ergo ead-
phase em admittenda est in hisce Christi verbis : « Hoc
est corpus meum, » ut sensus sit : Hoc est figura
est ty- corporis mei ; additque Zainglius hoc argumen-
pus tum sibi revelatum esse a spiritu, qui an ater
træ, ergo albus fuerit ignorat, eoque se convicisse Helve-
hoc est tios, ut in Eucharistia non revera, sed typice tan-
corpus tum esse corpus Christi fateantur.

Secundo, Sed respondeo primo, antecedens esse falsum ;
 agnus enim dicitur phase, id est hostia paschal-
 is, proprie, non metonymice : agnus enim hoc
 nomen sibi a Deo impositum, proprium possi-
 det ; unde sic proprie in usu communi loque-
 bantur Judæi, ut agnum vocarent phase : licet
 hæc impositio, et hic usus originem habuerit a
 metonymia, qua hostia pro transitu immolata
 dicta est phase, id est transitus : nusquam autem
 usus habet, et proprietatis sermonis, ut corpus
 passim vocetur ipsa figura corporis.

Respondeo secundo, negando consequentiam :
 agnus enim non potest proprie esse phase, id est
 transitus, quia transitus et agnus sunt due res
 prorsus disparate, quarum una non potest esse
 alia ; cum autem dico : « Hoc est corpus meum, »
 hæc et corpus non sunt disparata ; sed pronomen
 hæc in confuso idem significat quod determinate
 significat corpus : in hac ergo propositione : « Agnus
 est phase, » id est transitus, necessario ad-
 mittenda est metonymia, non autem in hac :
 « Hoc est corpus meum. »

Et in cunctis diebus Ægypti faciam judicia. —
 Septuaginta, faciam ultionem. Hinc videtur, ait
 Cajetanus, quod Apis sive Serapis, omniaque alia
 deorum simulacra in Ægypto nocte paschali de-
 jecta et comminuta sint, vel terræ motu, vel ful-
 minibus, ut ex traditione Hebræorum asserit
 S. Hieronymus ad Fabiol., De 42 Mansion., in pri-
 ma. Idem factum esse docet Artapanus antiquus
 historicus, apud Eusebium, lib. IX De Preparat.,
 cap. ult. et huc alludit Isaias, cap. XIX, vers. 4.
 Sic ab arca Dei defectus fuit Dagon, I Reg. V. Tra-
 dunt insuper Hebræi, idola Ægypti lapidea fuisse
 tunc comminuta in pulverem ; lignea esse putre-
 facta, vel in cinerem redacta ; metallica vero esse
 resoluta et liquefacta.

Menda- Mentitur ergo Justinus historicus, qui lib. XXXVI,
rum Ju- ex veteri Ægyptiorum fabula scribit, Mosem idola
stini his- Ægypti furatum ea secum exportasse (1).
torici.

Ver. 13. 13. ERIT AUTEM SANGUIS VOBIS IN SIGNUM, — q. d.

(1) Strictior quoque et angustior videtur Michaelis,
 qui hoc eo refert, quod in Ægypto sacra animalia cole-
 bantur viva tanquam symbola et imagines Deorum, et
 in templis alebantur, v. g. bos Apim, hircus Memem
 representans. Jam quom et omnium animalium primo-
 genti morituri essent, si bos Apis et hircus Mendes pri-
 mo genti here, et bos interfectione perissee necesse sit,
 quo Jehovah Deus se superiorem diis Ægyptiis esse
 luculentè ratione demonstravit.

Sanguis hic vobis vestra salutis erit signum et
 tessera, quod non percutiet vos angelus vasa-
 tor ; non quod angelus hoc signo corporeo indi-
 cat : ipse enim per se satis videt, quæ sint do-
 mus Hebræorum, in quibus comeditur phase,
 qua Ægyptiorum ; sed quod vos hoc signo tute-
 lam, custodiam et salutem expectare velit, idque
 ob typum agni ejus, qui sanguine suo liberabit
 vos ab ira ventura, et morte eterna. Per hunc
 ergo ritum implicite profitebantur Hebræi, ab
 aeterna morte se liberatum iri per sanguinem
 Messie ; unde et postes cum superliminari, quod
 utrique posti superius incumbit (quæ omnia san-
 guine agni tingenda erant), typum et formam
 crucis exhibebant, ut docet S. Cyprianus, lib. II
 Testim. contra Judæos, cap. xxii. Sic Ezech. ix, An-
 gelus jubetur omnes occidere preter eos, qui
 signati erant signo Tau, quod figuram gerebat
 crucis.

Jubentur ergo Hebræi hic, non tantum in primo
 hoc paschate suæ liberationis et exitus, sed et in
 aliis deinceps quotannis celebrandis postes et su-
 perliminare sui ostii sanguine agni aspergere, ut
 recordentur, quod jam olim simili aspersione li-
 berati sint a vastante angelo : nam non tantum
 in primo hoc paschate, sed et in aliis deinceps
 hunc ritum servatum esse, patet ex vers. 23, ubi
 dicitur : « Cum introieritis in terram, quam Do-
 minus daturus est vobis, observabitis cæremo-
 nias istas, » puta ut decimo die queratis agnum,
 quem decimo quarto die immoletis, eumque co-
 medatis tenentes baculos, accincti, calceati, san-
 guine ejus aspergentes postes, etc. Licet enim
 alibi horum expressa non fiat mentio, hic tamen
 fit, idque sufficit ; alibi enim Scriptura huc lec-
 torem remittit, ut phase cæremônias hinc petat,
 et discat. Hæc ergo cæremônias sicut in primo pas-
 chate, ita et in aliis deinceps prescriptæ, et a Ju-
 dæis observate sunt ; adeoque azyma septem die-
 rum, aliæque quæ a vers. 14 et deinceps pre-
 scribuntur, non tam pro primo hoc paschate,
 quam pro futuris a Deo prescripta esse, satis pa-
 tet ex vers. 14, uti dicam vers. 13 (2).

15. SEPTEN DIEBUS AZYMA COMEDETIS. — « Azyma »
 Vocantur panes sine fermento : ζυμη enim est fer-
 mentum. Dicitur fermentum quod quasi fervendo
 crescat : hinc panis azymæ statim coquitur ; nam
 in fermentato expectare oportet, dum fermentum
 digerat et attenuet pastam, ex qua fit panis ; ergo
 « comedetis azyma, » ut sollicitè quomamvis reco-
 latis prima azyma paschæ, quæ comedistis exi-
 tum in Ægypto : cum enim nocte illa pastam fe-
 cissetis ad panem coequendum, præ festinatione
 non habuistis tempus cum fermentandis, cogenti-

(2) Voluit igitur Moses hoc loco Leges de Paschate,
 quæ diversis temporibus datae sunt, una serie conjun-
 gere. Ne ulla causa idonea est, ut patet, cur ea omnia,
 quæ hoc cap. de Paschatos institutione leguntur, longe
 post Mosem ab alio quodam confecta judicentur, ut au-
 mavit de Wette, Beiträge zur Einleit. in das A. Test.

bus Ægyptiis illico vos egressi : unde Deuter. xvi,
 3, dicitur : « Septem diebus comedes azyma, af-
 flictionis (quia azymus panis est insipidus, gravi-
 quoniam in pavore egressus es de Ægypto, ut
 meminervis diei egressionis tuæ de Ægypto, om-
 nibus diebus vite tuæ. »

Tropologicè, per azyma, inquit Theodoretus,
 significatur non tantum diligentia et instantia
 proficiscendi, et cibi parandi facilitas et prompti-
 tudo ; sed etiam quod nullum Ægyptiacæ vite
 vestigium tenere ipsos conveniebat : hinc dicit
 Christus, Math. xv : « Cavete a fermento Phari-
 sæorum. » Septem vero dierum azymorum hæc
 tropologicè causam dat Venerabilis Beda in Luca
 cap. xxi : « Quia, ait, Christus semel pro nobis
 in plenitudine temporum passus in carne, per
 omne nobis hujus sæculi tempus, quod septem
 diebus agit, in azymis sinceritatis et veritatis
 præcepit esse vivendum, totoque semper nisu
 desideria sæculi, quasi Ægypti retinacula, fugere,
 et quasi a mundana conversatione secretam soli-
 tudinem, iter nos admonet subire virtutum. »

Nota : Tradit Josephus Hebræos ex Ægypto
 exeuntes per 30 dies comedisse azyma ; tandiu
 enim pastam eorum, quam secum extulerant, du-
 rasse, ex qua in Sooth et deinceps coxerunt pa-
 nes subcinericiis, quæ deficiente Deum dedisse
 eis manna de celo ; sicut vice versa defect man-
 na, cum filii Israel ingressi Chanaan comederunt
 de frugibus terræ, ut dicitur Josue v. Deus enim
 non deest homini in necessitate, nec vicissim su-
 perest aut superfluit, ubi non est opus ; non enim
 par erat cibum celestem cum terrestri commis-
 ceri. Unde et qui delicias carnales quarunt, pri-
 vantur celestibus, et contra.

Hinc et ex vers. 14, patet hos septem dies azymo-
 rum non pertinuisse ad primam hæc phase cele-
 brationem in Ægypto factam, sed ad alias omnes
 deinceps singulis annis faciendas. Ubi nota ea,
 quæ hic præcipiuntur de celebratione phase usque
 ad vers. 14, pertinuisse et observata fuisse in
 primo illo phase Ægyptiaco ; reliqua vero, quæ
 deinceps sequuntur, non ad primum illud phase,
 sed ad sequentia singulis annis celebranda perti-
 nuisse. Hos ergo triginta dies azymorum, quæ He-
 bræi comederunt in egressu, representantur ipsi
 quotannis per septem dies comedentes azyma in
 paschate : septenarius enim multitudinis et uni-
 versitatis est symbolum ; sicut peregrinationem
 Hebræorum in deserto, quibus per 40 annos habi-
 tarunt in tabernaculis, jussit Deus representari
 quotannis per septem dies festi Tabernaculorum.

Dices : Dies azymorum incipiebant a decimo
 quarto die, et finiebantur vigesimo primo ; ergo
 durabant per octo, non per septem dies. Ita Ru-
 pertus.

Respondeo, decimum quartum diem debere
 excludi ; incipiebant enim dies azymorum decimo
 quarto die, non mane, ut vult Rupertus, sed ad

vesperam, puta incipiente die decima quinta,
 quæ proinde vocatur prima azymorum. Ubi nota
 dies azymorum incipisse cum paschate : unde,
 quia vespera paschalis referri poterat ad 14 diem,
 cujus erat finis, et etiam ad 15, cujus erat inci-
 pium, hinc hic vers. 18, et ab Evangelistis de-
 scribentibus ultimam Christi cenam, decimus
 quartus dies vocatur primus azymorum ; Leviticis
 vero xxiii, vers. 6, et alibi decimus quintus dies
 vocatur primus azymorum. Unde et hic dicitur :
 « Observabitis azyma, in eadem enim die edu-
 cam exercitum vestrum de terra Ægypti ; » con-
 stat autem Numer. xxxiii, 3, Hebræos egressos
 esse ex Ægypto 13 die mensis primi. Verum, quia
 agnus licet ante immolatus et assus, non tamen
 comedebatur nisi nocte, quæ proprie pertinebat
 ad 15 diem, cum esus autem agni incipiebat et esus
 azymorum, hinc præcise loquendo esus azymo-
 rum incipiebat non a 14, sed a 15 die, qui proinde
 communiter vocatur primus dies azymorum. Fal-
 litur ergo Tostatus, qui putat azyma comisse ab
 immolatione agni, et consequenter 14 die, non
 15 ; nam, ut dixi, esus azymorum incipiebat non
 ab immolatione agni, quæ fiebat 14 die ad ves-
 peram, sed ab agni comestione, quæ fiebat nocte
 incipiente jam 15 die, ut patet vers. 8. Hinc pa-
 tet Christum legis observantissimum instituisse
 Eucharistiam in pane azyma ; nam instituit eam
 post cenam agni, in qua incipiebat esus azymo-
 rum, qui durabat per septem dies. Recte
 ergo, et ad exemplum Christi Ecclesia Latina
 prescribit suis ut Eucharistiam celebrent in pane
 azymo.

QUICUMQUE COMEDERIT FERMENTUM, PERIBIT ANIMA
 ILLA DE ISRAEL. — « Peribit, » scilicet sententia ju-
 dicium, si res constiterit, quasi dicat : Per iudices
 condemnatur ad mortem ; si illi id negligant,
 vel nesciant, ego Deus vindex cum puniam mortis
 vel presentis, vel æternæ, vel utraque. Hinc patet
 Hebræis fuisse capitale, comedere fermentum in
 diebus azymorum : licet enim hæc res in se parva
 videretur, et in se non mala, sed indifferens, Deo
 tamen tam severe eam vetante erat mortale pec-
 catum.

16. DIES PRIMA ERIT SANCTA ATQUE SOLEMNIS, ET
 DIES SEPTIMA EADEM FESTIVITATE VENERABILIS : NIHIL
 OPERIS FACIETIS IN HIS. — Hinc patet ex 7 diebus
 azymorum, quibus singulis varia offerbantur
 sacrificia, ut patet Numer. xxviii, 24, celebriores
 fuisse primum et ultimum, eoque solos proprie
 fuisse festos, idque æque, sive æquali gradu et
 cultu, ut hic dicitur ; illis enim non licebat ope-
 rari, quod aliis quingue intermediis diebus lice-
 bat ; unde dies prima vocatur sancta, id est, cul-
 tui Dei dicata : sabbatum tamen erat sanctius,
 quia eo non licebat cibos coquere, nec ignem ac-
 cendere, ut dicitur Numer. xv, 32, quod tamen
 omnibus diebus azymorum, et quibuslibet aliis
 festis licebat. Dicitur et prima hæc dies solemnis,
 quia festa erat ob publicam et solemniam sacrificia,

Primo
 dies az-
 ymorum
 incipit
 14 die
 mensis,
 cur 7.

Christus
 in azymo
 celebra-
 vit Euc-
 charis-
 tiam.

Debere
 fermentum
 in paschate
 erat pec-
 catum
 mortale.

Primo
 et septi-
 mus dies
 azymo-
 rum tan-
 tum
 sancti-
 ti.

Ægypto-
 gli 257-
 morum

Azymo
 comede-
 runt
 Hebræi
 per 30
 dies.

Crucis
 typum in
 postibus

Cæremo-
 nias agni
 pro annis
 senentibus
 prescrip-
 ta sunt.

Vers. 15.

Vers. 16.

que illo die fiebant, ut patet Numer. cap. XVIII, vers. 16 et seq; unde et Iudei tunc veste elegante et cibo lautiore utebantur. Hinc eis ait Nehemias, lib. II Esdræ, cap. VIII: «Ite, ait, et comedite pingua, et bibite mulsum, et mitite eis qui non preparaverunt sibi, quia sanctus dies Domini est; et nolite contristari: gaudium enim Domini est forlitudio nostra.» Pro sancta et solemnis, hebraice עֶשֶׂת יָמֵי מִצְרַיִם miera codes, id est convocatio sancta, puta sancta solemnitas, qua convocetur populus ad audiendam Dei legem, et ad sacrificia.

ET DIES SEPTIMA EADEM FESTIVITATE VENERABILIS. — Tunc enim erat festum cætus, sive collecta, de quo dicam Levitici XXIII, 36.

VER. 17. 17. CUSTODIETIS DIEM ISTUM IN GENERATIONES VESTRAS RITU PERPETUO, — quandiu scilicet vestrae generationis et gentis Judaicæ ritus, cultus et religio, puta iudaismus, perdurabit: cum enim ille ab alia Christi superveniente religione abolebitur, tunc et ritus phase abolebitur. Vide Can. 4. Duravit ergo hic ritus per annos 4330; tot enim sunt ab exitu ex Ægypto usque ad passionem Christi, qui ritum hunc, aliosque veteres implevit et abolevit. Unde S. Justinus Contra Tryphonem: «Preceptum, inquit, agni paschalis fuisse temporaneum ex eo apparet, quod Deus non permisit eum immolari, nisi in loco in quo invocatur nomen ejus,» puta Hierosolyma, ubi erat templum; «nimirum quia scivit dies venturos post passionem Christi, quando Hierosolyma tradenda esset hostibus, cessantibus simul omnibus victimis.» Aliter respondet Abulensis et S. Augustinus, phase et caeremonias veteres dici æternas, non quod ipsa signa rerum, sed quod res, quæ signis illis significatur, puta Christus, Christique mysteria æterna essent futura. Verum ista responsio mystica est, non litteralis.

Errant ergo Armeni Christiani, qui agnum sacrificant, ejus sanguine limina inungunt, ossa exurunt, cinerem cum sanguine servant ad expiationem, uti refert S. Nicom., lib. De Erroribus Armenorum.

Supersitiosii erant et illi Christiani, qui agni carnes in paschate juxta altare ponentes, propria benedictione consecrabant, et in die paschæ ante alios cibos de agni carnibus comedebant, uti refert Walfridus Strabo, De Rebus Eccles., cap. XVIII; nam, ut ipse ait, pascha nostrum immolatus est Christus: hinc Paulus vult nos epulari, non in festum veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis.

Tropologia, qui signatus est agni sanguine, id est, baptizatus est in sanguine Christi, et vult celebrare pascha, id est Christum colere, eumque sumere in Eucharistia, ut tendat ad terram promissam in cælis: hic debet per septem dies, id est, reclus vite suæ (quæ sunt infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, ætas virilis, senilis et decrepita), in azymis, id est, in puritate vi-

vere, et abstinere a fermento peccati. Primus dies azymorum, id est conversionis a peccato, est festus et celebris coram Deo et angelis, Math. XVIII, 43 et 44; similiter et ultimus, cum ex hac vita mortali transit penitens ad æternam in cælis. «Beati enim mortui qui in Domino moriuntur.» Ita Rupertus, et Apostolus, I Corinth. cap. V, vers. 7 et sequent.

20. IN CUNCTIS HABITACULIS VESTRIS EBETIS AZYMA. Vers. 20. — Nota est habitaculis, quæ in itinere constituti non poterant semper habere, ac consequenter nec edere azyma. Ita Cajetanus.

21. TOLLENTES ANIMAL. — Hebraice, extrahite pecudem, scilicet ex ovili; ecce non solus agnus, sed et hædus (hic enim hebraice vocatur חֵזֶן seh, æque ut agnus) immolari poterat loco agni.

22. FASCICULUMQUE HYSSOPÏ TINGITE IN SANGUINE, QUI EST IN LIMINE. — Septuaginta, qui est ad januam. Debebat ergo agnus, ait S. Augustinus, vel occidi juxta januam domus, vel potius ad ostium deferri ejus sanguis, ut eo recenti et liquido intingerent hyssopum, quo aspergerent postes et superliminare. Hyssopus enim erat hic loco aspergilli, uti dicam Levit. XIV, 4. Hebræum חֶסֶף soph non tantum limen, sed et pelvim significat: unde aliqui cum Chaldaeo vertunt, cum sanguine, qui est in vase, vel pelvi, qua scilicet exceptus est, cum agnus jugularetur. Melius tamen Noster soph vertit limen; hoc enim communiter significat, a radice חֶסֶף soph, id est finire: haud seors quam Latinis limen dicitur, quasi luminis limen, id est finis et terminus, atque umbra causa; quamvis Festo limen dicatur a limus, id est obliquus, seu transversus, eo quod ingredientibus quasi ex obliquo stet.

NULLUS EGREDIATUR USQUE MANE, — vel certe donec constet angelum percussorem transisse: movit enim hoc Moses, ut caerent egredi, ne in percussorem hunc incidere; itaque postquam Ægyptii percussorem et cædem hanc ab eo factam sua comploratione testati sunt, urseruntque Hebræos ad exitum, mox ipsi eadem nocte egressi sunt, ut patet vers. 31, scilicet post mediam noctem, ante mane.

23. ET NON SINET PERCUSSOREM. — Hinc putant aliqui hunc percussorem angelum fuisse malum: dicitur enim, «non sinet» Deus, quasi angelus hic vellet etiam Hebræos occidere, si Deus sine-ret; hoc autem alienum erat a bono angelo: hic enim Dei populum amabat et tuebatur. Unde Rupertus: «Recte percussori traduntur angelo malo, postquam subijci noluerunt per semetipsos corripienti, et decem plagis ad penitentiam invitanti Deo.» Verum æque probable, vel probabilius est hanc plagam, uti et præcedentes, inflictam fuisse per angelos bonos. Unde pro non sinet, hebraice est non dabit, scilicet ordinem, vel ordinationem, non ordinabit, non præscribet illi Deus, ut percussit Hebræos, sed tantum Ægyptios. Vide dicta cap. VII, in fine Quest. IV.

Limina dicitur quasi liminis limos.

VER. 26. 26. QUA EST ISTA RELIGIO? — Hebraice, quis est iste cultus? ad quid, quare celebratis pascha hoc?

27. FACTUM EST AUTEM IN NOCTIS MEDIO, PERCUSIT DOMINUS OMNE PRIMOGENITUM. — Media enim nocte vel ipsa cæca silentia terrent, eo ergo terribilior fuit hæc pœna; talis erit et adventus Christi ad judicium, uti dixi cap. XI, vers. 5.

OMNE PRIMOGENITUM, — quod primo natum est, etiamsi sit unigenitum, etiamsi annosum; hinc in una domo plures subinde cæsi sunt, puta avus, pater, filius, uxor, si omnes erant primogeniti: idem dico de servis et jumentis. Vide cap. XI, vers. 8.

A PRIMOGENITO PHARAONIS. — Punitur hic in filio Pharao, sed ipse majori dolori et vindictæ servabatur, mergendus cum suis omnibus in mari Rubro.

USQUE AD PRIMOGENITUM CAPTIVÆ, — ancillæ captivæ ad pistrinum damnatæ, ut patet caput XI, vers. 5.

30. SURREXITQUE PHARAO, etc., VOCATIQUE MOYSE ET AARONE NOCTE AIT: SURGITE, ET EGREDIMINI. — Verisimile est ipsummet Pharaonem tanta strage percussum, timentemque pœora surrexisse, ut Mosen adiret, quem suaviter quiescentem domi suæ inveniens vocando excitavit, dixeritque: Surgite, egredimini; id clarius significat Hebræa (1).

32. BENEDICITE MIHI, — orate pro me, ut vertit Chaldaeus.

Moraliter, disce hic dura et obstinata corda non blanditis, non minis, non flagellis, sed morte, dirisque claudibus frangi et molliiri: sicut adamus non mollescit nisi hircino sanguine, ita strage primogenitorum omnium fractus et flexus est Pharao, omnesque Ægyptii. Ita superbus Nabuchodonosor cervicem demisit, cum mutatus est in bestiam. Ita Sautus prostratus in terram factus est Paulus, dixitque: «Domine, quid me vis facere?» Ita Magdalena possessa a demonibus septem, Christum medicum requisivit.

Mirum apud Gentiles exemplum narrat Plutarchus, libro De sera numinis vindicta, sub finem: Thespesius, inquit, homo fuit sceleratæ et deplorate vite; de eo consultum oraculum, num quæ emendationis ejus foret spes? respondit: «Melior erit postquam fuerit mortuus.» Paulo post Thespesius gravi lapsu et casu collisus, exanimis jacuit: tertio die ad se rediens, rogatus, ubi fuisset, quomodo redisset? dixit, in casu hoc animam suam eductam e corpore, alia omnia vidisse et sensisse, ideoque mox totam aliam esse factam, perinde ac si quis e navi in mare corruat, alia prorsus sentit et sapit; itaque aiebat se vidisse bonorum felicitatem; impiorum, ut Nero

(1) Neque erat domus. De omnibus hic dicitur, quod maxime parti competebat. Vel si verba illa proprie sumas, haud improbabile erit, si in aliqua domo non fuerit primogenitus, qui in domo hæc maximus fuit pro primogenito habitum esse.

nis, quin et proprii sui parentis, penas (in qua tamen visione fabule Gentilium admiscetur, vel a demone visionis auctore, vel ab ipso Thespesio), ac quemdam e cognatis suis vita functis ad eum accessisse, et salutasse: «Salve, Thespesi;» cui ille: «Non Thespesius vocor, sed Aridaeus;» mox anima cognati replicavit: «Aridæus hæcenus fuisti; sed deinceps eris Thespesius, a qua vox græce divinum significat; ita factum est: qui enim antea erat impius, libidinosus, ebriosus, etc., hoc casu et rapta factus est pius, castus, sobrius, justus, speculumque virtutum. Ita duro nodo durus quaerendus est cuneus, acrique supplicio frangenda est mala mentis obfirmata consuetudo.

33. URGEbantque Ægyptii POPULUM DE TERRA EXIRE VELOCITER, — timore scilicet ex tanta suorum strage perculti. Hinc videas fabulas et calumnias Gentilium, uti Cornelii Taciti, lib. V, et Trogi Pompeii, vel potius Justini, lib. XXXVI, asserentium Hebræos ob scabiem et pruriginem, oraculo monitu ab Ægyptis Ægypto esse pulsos. Simile est quod tradunt Manethon, Chereemon et Lysimachus Ægyptii historici apud Josephum, lib. I Contra Apionem, scilicet Mosen idole Ægyptiorum abstulisse, ideoque eum persecutos fuisse Ægyptios, sed tempestatibus domum redire compulsos: cum e contrario sacra Scriptura nos doceat omnes ad unum mari Rubro esse absorptos.

Tale est illud Taciti, Judæos dici quasi Idæos, eo quod ex Ida Crete monte descendere; secundo, Judæos sue non vesci, quia sues æque ut Judæi, scabiem sunt obnoxii; tertio, asinos Judæis Ægypto egredientibus viam monstrasse, ideoque eos colere asinos.

Tale est illud Justini, Joseph magum fuisse, ejusque filium fuisse Mosen; reges Judæorum fuisse Joseph, Mosen, et Israel, qui avitum regnum in decem diviserit. Unde videas quam Gentiles Judæis fuerint infensi et iniqui, vel Judaicorum rerum ignari et imperiti.

34. TULIT Igitur POPULUS CONSERSAM FABINAM, ANTEQUAM FERMENTARETUR. — «Consersam,» et magno labore manibus vel pedibus subactam, puta massam, vel pastam, uti mox habent Hebræa, quia scilicet non habebant spatium eam fermentandi et coquendi, cocturi illam prima occasione (2).

ET LIGANS IN PALLIIS. — Chaldaeus et Septuaginta, in vestibus. Hebræum שַׁמְרֵל simela proprie significat involutum, vel amiculum, quo aliqui

(2) Alii vertunt, macras duas ligatas in vestimentis, Has oportet parvas admodum fuisse, quales sunt patellæ ligneæ, in quibus etiamnum Arabes placentas suas in fermentatas depsero, et coctas in tinere seorsum gerere solent. Vestimenta autem, quibus illigatas macras portarunt Hebræi super humeris, similia fuisse voluit togis veterum Romanorum et περικλας Græcorum, qua quum super humerum habuerint sinum, varie in illis perari poterant.

VERS. 33. Mendacium Taciti et Justini.

Judæos quasi Idæos dicit Tacitus.

VERS. 34.

tegitur aut involvitur, quemadmodum pallium Ulpiano et Cicero communi est vestis genus. « Dionysius, ait Cicero, lib. III *De Natura deorum*, Iovi aureum abstulit amiculum, deditque ei laneum pallium. » Imo pallium proprie significare quoque sindonem, sive linteum, docet Iazarius Baylus, lib. *De Re vestitaria*, ex Juvenali, *satyr. 6*, ubi de moecha sic ait:

Advocat Areichenē. onerosaque palha jactat.

Sic et pallia hæc Hebræorum videntur fuisse sindones, sive linteæ; illis enim pasta involvi solet: alioqui proprie pallium Græcorum erat extima longior vestis, perinde ac toga erat Romanorum.

36. DOMINUS AUTEM DEDIT GRATIAM POPULO CORAM ÆGYPTIIS. — Ergo hæc bona sua commodaverunt Ægyptiis Hebræis, non tam ex timore, quo percussis erant ob stragem primogenitorum, quam quia Deus dedit eis gratiam coram Ægyptiis. Ita S. Augustinus, Pererius et alii. Gratia hæc, ait

Tostatus, vel fuit qualitas quedam producta a Deo in Hebræis, mirifice lucens in vultu totoque corpore, et in verbis moribusque eorum, quæ Hebræos faciebant amabiles, jucundos et gratiosos Ægyptiis: talem enim gratiam et eximiam pulchritudinem dedit Deus Judith, cap. x. Hac de causa Plato monebat Xenocratem discipulum suum, qui tristem severamque vultum præ se ferebat, « ut Gratias sacra faceret, » illud videlicet significans, ut quantum gratiositati nature defectus, ruditas et acerbitas demeret, tantum grata comitatis elegantia, partim a Deo postulata et impetrata, partim proprio conatu et exercitio parva, adiceret ad homines sibi conciliandos. Idem Dionem Syracusanum virum doctissimum, sed duriorum, monuit, ut magis comem et gratiosum se formaret, dicens: « Durities et perversitas non urbium, sed silvarum solitudinisque sodalis est. » Ita Xenophon, condiscipulus Platonis, qui scripsit Padiam Cyri, fuit mire gratiosus et suavis: indeque vocatus est « Musa Attica. » Testis est Laertius, et alii in Vita Platonis et Xenophontis.

Vel potius, « dedit Deus gratiam, » id est inflexit Deus corda Ægyptiorum (omnium enim corda sunt in manu et arbitrio Dei) ad tenerum quemdam amorem Hebræorum, eisque bene volendum et beneficium, ita ut Hebræi viderentur Ægyptiis non solum commiseratione, verum amore, honore, quin etiam quibuslibet beneficiis numeribusque dignissimi; quo factum est ut libenter sua eis commodarint, imo obtulerint, ait Cajetanus, inclantes eos, ut confidenter peterent quicquid vellent; nam pro eo, quod nos habemus, « ut commodarent eis, » hebraice est *ישאלום* *ijšalūm*, id est, et fecerunt petere eos, scilicet vasa quibus usuri erant in sacrificio, ad quod eos evocavit a Deo dixerat Moses, ut nimirum hæc ratione Deum sibi offensum placarent Ægyptii.

Ut commodarent eis. — Errat ergo Josephus,

qui ait hæc Hebræis dono fuisse data ab Ægyptiis, tum ut celerius discederent, tum ob vicinitatis consuetudinem, et pristinam familiaritatem: Scriptura enim ait hæc non donata, sed commodata esse, atque Hebræos hæc sibi usurpantes spoliasse Ægyptum.

Vide hic opum mutabilitatem, ut quasi commodate ab uno ad alium transeat. Fabula Plutum, sive Ditem divitiarum deum in adventu claudum, in recessu alatum esse fingunt: quia divitiæ claudis velut pedibus lente accedunt in vita, in morte aquilinis volant alis. Saladinus magno labore imperium Ægypti et Syriæ pepererat: is moriens interulam suam hæste præfixam per castra circumferri jussit, atque per præconem proclamari: « Hæc una tunica Saladinus principi ex tantis opibus imperioque superest. » Et spoliaverunt Ægyptios. — Dies: ergo spoliium, id est furtum et rapinam, commiserunt Hebræi.

Respondet: Spoliium, jussu Dei admissum, justum et sanctum est. Deus enim jubens tibi aliquid spoliare, hoc ipso tibi jus et dominium in ejs bona largitur. Ita S. Augustinus, Rupertus, plerique S. Thomas, Abulensis et alii.

Secundo, secluso Dei jussu, poterant Hebræi bona Ægyptiorum per spoliium accipere, tum titulo mercedis: servierant enim eis laboriosissime; tum titulo justitiae: hostes enim publici Hebræorum erant Ægyptii, qui eos usque ad mortem persecuti fuerant, et miris modis divexaverant: poterant ergo eos tanquam publicos suos hostes spoliare Hebræi. Unde *Sap. x*, dicitur: « Reddidit Deus justis mercedem laborum suorum. » Ita Philo. Addit S. Augustinus, lib. XII *Contra Faustum*, cap. LXXI: « Ægyptii, inquit, sacrilegi et iniqui erant, qui et auro illo, hoc est, Dei creatura, male utentes ad creatoris injuriam, suis idolis serviebant, et homines peregrinos labore gratuito injuste et vehementer afflixerant: digni ergo erant et Hebræi, quibus talia juberentur, et Ægyptii, qui talia paterentur. »

Dices: Saltem mentiti sunt Hebræi petentes commodate ea, quæ rapere et nunquam reddere intendebant.

Respondet, non esse mentios, quia commodatam, in quantum commodatam erat, reddere intendebant; sed quia illud commodatam simul erat donatum eis a Deo, hinc illud idem retinere intendebant, non titulo commodati, sed donati. Astute ergo titulo commodati usi sunt, illumque præterderunt suæ justæ spoliationi; alioqui enim illud ipsum, quod sibi debitum, et a Deo donatum erat, assequi nequiverissent: nunquam enim sua commodassent Ægyptii, si Hebræos illa reventuros scivissent.

Secundo, respondent alii: Qui inter Hebræos erant boni, cogitabant bona fide hæc reddere Ægyptiis; sed cum illi contra fidem datam obantes hostiliter sunt insecti, censuerunt Hebræi

se officio reddendi ea solutos esse, et Ægyptios esse indignos, quibus ea redderentur.

Verum ex dictis verius videtur Hebræos primitus, antequam eos persecuerentur Ægyptii, ea commodate accepisse cum animo nunquam reddendi, et spoliandi Ægyptum; hoc enim eis prædixerat et concesserat Deus, ut patet hic vers. 2.

Tertio, addit Tertullianus, lib. II *Contra Marcionem*, cap. xx, quasi antiqua traditione acceptum, quod Ægyptii miserint ad Moysen et Hebræos jam transgressos mare Rubrum legatos, qui hæc bona repelerent: respondisse Hebræos, se id facturos, dummodo ipsi sibi tam duræ et longæ servitutis in Ægypto, totque laborum mercedem persolverent: eumque ab Ægyptiis mercedis persolvenda computato fieret, subducta ratio in tantam summam evasit, ut salus esse duxerint Ægyptii, bona illa remittere Hebræis, quam debitum illis mercedem persolvere. Cujus traditionis fides sit penes Tertullianum; certe mihi suspecta est: Ægyptiis enim mari Rubro mersis, et Hebræis illud transgressis, omnis eorum societas omneque commercium divulsam fuisse videtur.

Tropologicæ, Patres et Doctores Catholici spoliaverunt Ægyptum, cum sapientiam et eloquentiam ab Ethnicis haustam, transtulerunt ad fidem et Ecclesiam Christi illustrandam. Hinc Porphyrius, hostis Christianorum, diebat Originem divitiis omnes Græcorum ad locupletandam Judaicæ et Christianæ sectæ paupertatem contulisse, testis est Eusebius, lib. VI *Histor.* cap. XIII. Et sane videmus jam omnem eloquentiam, scientiam, sapientiam apud Ethnicos, Turcas, Saracenos defecisse, et ad Christianos transisse, qui soli jam in toto orbe florent in omni arte, scientia, eloquentia, disciplina.

37. PROFECTIQUE SUNT FILII ISRAEL DE RAMESSE IN SOCOTH SEXCENTA FERE MILLIA PEDITUM. — Profecti sunt a Deo duce, iterque monstrante per columnam nubis die, et columnam ignis de nocte, ut patet cap. seq., vers. 21.

Nota: Hebræi, ex Ægypto tendentes in Chanaan, egerunt 42 stationes sive mansiones in deserto, de quibus tractatum scripsit S. Hieronymus *ad Fabianum*. Prima mansio vel statio fuit in Ramesses; illuc enim ex tota Ægypto convenerunt Hebræi exiituri: unde apte Ramesses hebraice significat *instruam gaudii*, ait S. Hieronymus. Miro enim, novo et insolito ibi gaudio perfusi sunt Hebræi, quod jam ex dura servitute Ægypti in libertatem se evasisse viderent. Valerius Maximus, lib. IV, cap. VIII: « Philippo, inquit, Macedonum rege superato, cum ad insigne spectaculum tota Græcia convenisset, Q. Flaminius præ preconem jussit edici: Senatus populisque Romanus omnes Græciæ urbes, que sub ditone Philippi regis fuerunt, liberæ et immunes esse jubet: quibus auditis maximo et inopinato gaudio homines percussis, primo veluti non

se officio reddendi ea solutos esse, et Ægyptios esse indignos, quibus ea redderentur.

Verum ex dictis verius videtur Hebræos primitus, antequam eos persecuerentur Ægyptii, ea commodate accepisse cum animo nunquam reddendi, et spoliandi Ægyptum; hoc enim eis prædixerat et concesserat Deus, ut patet hic vers. 2.

Tertio, addit Tertullianus, lib. II *Contra Marcionem*, cap. xx, quasi antiqua traditione acceptum, quod Ægyptii miserint ad Moysen et Hebræos jam transgressos mare Rubrum legatos, qui hæc bona repelerent: respondisse Hebræos, se id facturos, dummodo ipsi sibi tam duræ et longæ servitutis in Ægypto, totque laborum mercedem persolverent: eumque ab Ægyptiis mercedis persolvenda computato fieret, subducta ratio in tantam summam evasit, ut salus esse duxerint Ægyptii, bona illa remittere Hebræis, quam debitum illis mercedem persolvere. Cujus traditionis fides sit penes Tertullianum; certe mihi suspecta est: Ægyptiis enim mari Rubro mersis, et Hebræis illud transgressis, omnis eorum societas omneque commercium divulsam fuisse videtur.

Tropologicæ, Patres et Doctores Catholici spoliaverunt Ægyptum, cum sapientiam et eloquentiam ab Ethnicis haustam, transtulerunt ad fidem et Ecclesiam Christi illustrandam. Hinc Porphyrius, hostis Christianorum, diebat Originem divitiis omnes Græcorum ad locupletandam Judaicæ et Christianæ sectæ paupertatem contulisse, testis est Eusebius, lib. VI *Histor.* cap. XIII. Et sane videmus jam omnem eloquentiam, scientiam, sapientiam apud Ethnicos, Turcas, Saracenos defecisse, et ad Christianos transisse, qui soli jam in toto orbe florent in omni arte, scientia, eloquentia, disciplina.

37. PROFECTIQUE SUNT FILII ISRAEL DE RAMESSE IN SOCOTH SEXCENTA FERE MILLIA PEDITUM. — Profecti sunt a Deo duce, iterque monstrante per columnam nubis die, et columnam ignis de nocte, ut patet cap. seq., vers. 21.

Nota: Hebræi, ex Ægypto tendentes in Chanaan, egerunt 42 stationes sive mansiones in deserto, de quibus tractatum scripsit S. Hieronymus *ad Fabianum*. Prima mansio vel statio fuit in Ramesses; illuc enim ex tota Ægypto convenerunt Hebræi exiituri: unde apte Ramesses hebraice significat *instruam gaudii*, ait S. Hieronymus. Miro enim, novo et insolito ibi gaudio perfusi sunt Hebræi, quod jam ex dura servitute Ægypti in libertatem se evasisse viderent. Valerius Maximus, lib. IV, cap. VIII: « Philippo, inquit, Macedonum rege superato, cum ad insigne spectaculum tota Græcia convenisset, Q. Flaminius præ preconem jussit edici: Senatus populisque Romanus omnes Græciæ urbes, que sub ditone Philippi regis fuerunt, liberæ et immunes esse jubet: quibus auditis maximo et inopinato gaudio homines percussis, primo veluti non

audisse se que audierant credentes, obtulerunt. Iterata deinde pronuntiatio prececonis, tanta eorum clamoris alacritate preceperunt, ut certo constet aves, que supervolabant, attonitas paventesque concidisse. » Quanta ergo fuit Hebræorum exultatio, ex ergastulo et fornace ferrea in campum hunc plenum libertatis exeuim? « Libertatis, ait Justinianus, incomparabile est pretium; » nam jure civili servi pro nullo habentur, nec caput habent. Etenim quid miserius, quam addici alieni, qui vitæ et necis in se habeat potestatem? Unde Cicero: « Mors, ait, est servitutis potior; » et Homerus, *Odys. VII* et *X*, docet dimidium ei perire virtutis, quem servilis obvallat necessitas: hinc servi fuerunt furciferi.

In Socoth. — Secunda ergo mansio fuit in Socoth, quæ sita erat inter mare Rubrum et Ægyptum tunc cultam; nam omnia ab Ægypto usque ad mare Rubrum, olim pertinuisse videntur ad Ægyptum, licet inculta esset et deserta. Dicta est Socoth, id est tabernacula, quod prima ibi Hebræi exuantes Ægypto fixerint tabernacula, ait S. Hieronymus *ad Fabianum* (1).

SEXCENTA FERE MILLIA PEDITUM. — « Fere, » id est, plus minus. Hebr., quasi sexcenta millia; unde Josephus ait eos explesse numerum 600 milium.

Nota: Hæc sexcenta millia erant peditum armatorum, sive militum, qui scilicet attigerant vel excesserant annum 20; ab anno enim vigesimo et supra solent Hebræi suos conscribere ad militiam. Abulensis putat hic non numerari Levitas, qui a trigesimo anno, quo incipiebant servire tabernaculo, numerantur octo millia, quingenti et octoginta, *Num. IV*, 48. Sed videtur falli; nam tribus Levi necdum erant secreta ab aliis, et addicta sacerdotio: videtur ergo ipsa hic cum aliis numerari; postea vero cum sacerdotum accepit, tunc non fuit numerata inter alias tribus, ut patet *Num. II*, 33. Non numerantur hic ergo parvuli et adolescentes, qui necdum attigerant annum vigesimum, nec mulieres, nec decrepiti, qui omnes simul solent alteram et insuper dimidiam populi partem efflicere; solent enim bellatores ad totum populum se habere, sicut se habent quadraginta ad centum: quo computo totus populus Hebræorum hic habuisset decies et quinquies centena millia hominum. Quin et Hebræi tradunt fuisse decies et octies centena millia, quibus accessit Ægyptiorum vulgus innumerable, qui Judeis adherentes, vel ad judaismum

audisse se que audierant credentes, obtulerunt. Iterata deinde pronuntiatio prececonis, tanta eorum clamoris alacritate preceperunt, ut certo constet aves, que supervolabant, attonitas paventesque concidisse. » Quanta ergo fuit Hebræorum exultatio, ex ergastulo et fornace ferrea in campum hunc plenum libertatis exeuim? « Libertatis, ait Justinianus, incomparabile est pretium; » nam jure civili servi pro nullo habentur, nec caput habent. Etenim quid miserius, quam addici alieni, qui vitæ et necis in se habeat potestatem? Unde Cicero: « Mors, ait, est servitutis potior; » et Homerus, *Odys. VII* et *X*, docet dimidium ei perire virtutis, quem servilis obvallat necessitas: hinc servi fuerunt furciferi.

In Socoth. — Secunda ergo mansio fuit in Socoth, quæ sita erat inter mare Rubrum et Ægyptum tunc cultam; nam omnia ab Ægypto usque ad mare Rubrum, olim pertinuisse videntur ad Ægyptum, licet inculta esset et deserta. Dicta est Socoth, id est tabernacula, quod prima ibi Hebræi exuantes Ægypto fixerint tabernacula, ait S. Hieronymus *ad Fabianum* (1).

SEXCENTA FERE MILLIA PEDITUM. — « Fere, » id est, plus minus. Hebr., quasi sexcenta millia; unde Josephus ait eos explesse numerum 600 milium.

Nota: Hæc sexcenta millia erant peditum armatorum, sive militum, qui scilicet attigerant vel excesserant annum 20; ab anno enim vigesimo et supra solent Hebræi suos conscribere ad militiam. Abulensis putat hic non numerari Levitas, qui a trigesimo anno, quo incipiebant servire tabernaculo, numerantur octo millia, quingenti et octoginta, *Num. IV*, 48. Sed videtur falli; nam tribus Levi necdum erant secreta ab aliis, et addicta sacerdotio: videtur ergo ipsa hic cum aliis numerari; postea vero cum sacerdotum accepit, tunc non fuit numerata inter alias tribus, ut patet *Num. II*, 33. Non numerantur hic ergo parvuli et adolescentes, qui necdum attigerant annum vigesimum, nec mulieres, nec decrepiti, qui omnes simul solent alteram et insuper dimidiam populi partem efflicere; solent enim bellatores ad totum populum se habere, sicut se habent quadraginta ad centum: quo computo totus populus Hebræorum hic habuisset decies et quinquies centena millia hominum. Quin et Hebræi tradunt fuisse decies et octies centena millia, quibus accessit Ægyptiorum vulgus innumerable, qui Judeis adherentes, vel ad judaismum

(1) Multis non satis apta esse videretur locutio, et profecti sunt a Ramesse in Socoth, nisi Socoth esset nomen loci jam determinati et cogniti illo suo nomine, ut Ramesses suo, quam sibi respondeant in utroque itinere termino; ideo Socoth conjunctum nomen urbis esse, quæ initio e nonnullis pastorum casis sive mapalis constabat, et inde סכות, *seca*, appellabatur. Josephus, *Antiq. II*, xv, 1, hæc urbem eandem esse putat, quæ alia *Lalopis* dicitur. Babylon postea ibi condita est.

Expositio
in Exodum
fuerunt
quasi
tres mil-
liones
homi-
num.

conversi comitari voluerunt; ita ut nulli putent universim egredientium fuisse tricies centena milia, sive tres miliones hominum (1), quos omnes Deus aluit manna coelesti in deserto per 40 annos. Illi omnes una, die non confuse, sed ordine per turmas suas dispositi, quasi instructo agmine exierunt, quod vers. 41, instar miraculi notat et celebrat Moses.

Egyptii suos. Egyptios Hebraei permixtos exte permiserunt, quia morte suorum consternati, vel non advertentibus, vel non curantibus eorum egressum.

ABSCQUE PARVULIS. — Septuaginta *αὐτῶν τῶν ἀπολαύσῃ*, id est, *praeter supellectilem*, non tantum motam, sed etiam se moventem, puta parvulos et mulieres, inquit S. Augustinus, *Quaest. XLVII.*

Vers. 39.

39. QUAM DUDUM DE AEGYPTO CONSPERSAM TELEBRANT. — « Dudum, » nam plusquam die integro conspersa fuerat, nec fermentata.

(1) « Duplex solvendus hic est nodus : alter, qui poterit tot homines ex septuaginta viris quadringentorum triginta annorum spatio nasci; alter, quomodo tanta multitudo, cum indigenis Aegyptiis, in inferiore Aegypto poterit sedes habere et vivere? Ut prima difficultas tollatur, Michaelis in Notis ad h. l. affert haec. Primo Israelitae multo maturius conjugia inchoant, quam una in nostris regionibus fieri solet. Orientalium enim regionum incolae, quam citius puberes fiunt, quam occidentium et septentrionalium, adhaec hodie saepe decimo tertio aut quinto aetatis anno conjugia inchoant. Cf. Niebuhr, *Descript. Arab.* p. 72. Deinde Israelitae tunc diutius vivisse videntur, ita ut aetas eorum usque ad centum annos saepe assurgere. Quomodo porro illis temporibus nondum polygamia vetita esset, multi Israelitae *πολυγαμῶν* esse poterant. Quamquam enim polygamia in universum impedimento est, quominus quantum possent, genus humanum augetur, tamen ea ad unius populi multiplicationem aliquot conferre potuit. Tum multi veterum et recentiorum testantium, fertilitatem mulierum in Aegypto multo majorem esse quam in aliis regionibus. Cf. *Aristot., Hist. Animal.* lib. VII, cap. IV; *Plinium*, lib. VII, cap. III; *Senecam*, *Quaest. Natur.* lib. III, cap. XXV. Fortasse et circumcisio haud parum ad Israelitarum multiplicationem contulit. Ad haec omnia accedebat singularis Dei providentia, per quam neque pestis, neque bellum, neque fames Israelitae minuebat. Nec plane desunt similibus multiplicationis exempla nostris temporibus, tum in totis populis, tum in singulis familiis, ex quibus apparet, tale hominum augmentum, quale Israelitarum describitur, incredibile non esse. Quod vero adinet alteram questionem, notandum est primo, antiquis illis temporibus fertilissimam fuisse Aegyptum, ut multitudinem hominum satis magnam alere posset; unde etiam haec terra omnium populosisima fuit in toto fere orbe antiquo. Quinimo adhuc hodie pro solitudine ceterarum Turciae imperii provinciarum Aegyptus viris est potentissima, et Constantinopoli ipsi frumentum et legumina omnis generis suppeditat. Deinde Israelitae non intra fines terre Gessen mansisse, sed etiam extra eam cum pecudibus et tenentis Nomadum more sese explicasse videntur. Quamquam enim Aegyptus fertilissima fuit, tamen buccola illa ad Nilum, imo tota inferior Aegyptus tantam multitudinem nulli modo capere potuit. Ex I *Chron.* vii, 21, quidem aliqua cum veri specie colligi potest, Israelitarum pecora etiam in deserto Pelusiaci, hodie *Giofar*, Gessentium inter et Palaestianam, passisse. » Haec Rosenmuller ad h. l.

NEC PULMENTI. — Pulmentum est obsonium, puta caro, pisces, olera, et quidquid cum pane comeditur; veteres enim pulle pro pane utebantur.

40. HABITATIO AUTEM FILIORUM ISRAEL QUAE MAN-

SERUNT IN AEGYPTO, FUIT QUADRINGENTORUM TRIGINTA ANNORUM. — Certum est, et consentiunt omnes Doctores Hebraei et Latini, exceptis Eugubino et Genebrardo, Hebraeos non habitasse in Aegypto totos 430 annos. Id patet vel ex eo, nam cum primitus Jacob, pater Hebraeorum, cum suis descendit in Aegyptum, descendit pariter cum eo et Caath, filius Levi. Caath autem vixit tantum annos 133, cujus filius Amram vixit tantum annos 137. Amram genuit Moysen, qui Moyses anno 81 aetatis suae cum Hebraeis egressus est ex Aegypto, quae omnia patent *Exodi* cap. VI, et *Exodi* cap. VIII, vers. 7. Nunc adde hos singulorum annos, etiam integros, puta 133, 137, 81, non conficies 430, sed tantum 351. Quod enim respondet Genebrardus, aliquos annos Caath, vel Amram desiderari, aut aliquos nepotes inter eos medius subiciere, gratis omnino dicitur, aut potius fingitur (2).

Quaeres ergo, unde hi 430 anni inchoandi, et quomodo computandi sint?

Dico breviter cum S. Augustino, *Quaest. XLVII in Exod.*, cum Athanasio, vel potius Anastasio in *Synopsi S. Scripturae*, in *Exodo*, cum Eusebio in *Chronico*, cum Salviano, lib. I *Antikinonem*, cum Ruperto, Abulensi, Cajetano in *Exodi* XII, eosdem esse annos, quos Moses numerat, cum iis quos Paulus computat, *Galat.* III, 17, ac utrosque inchoandos non esse a descensu Jacobi in Aegyptum, sed ab anno 75 Abrahami, quo anno Abraham evocatus a Deo, cepit a domo ac patria sua, Haran scilicet, peregrinari versus terram Chanaan : hoc enim ante benedictiones et promissiones illas de quibus *ad Galat.* cap. III, agit Apostolus, accepit, uti habetur *Gen.* cap. XII, vers. 4.

Patet hoc primo : nam clarum est Hebraeos a descensu Jacobi, non habitasse 430 annos in Aegypto, uti jam ostendi ex annis Caath, Amram et Moysi : quos annos si simul omnes jungas, non summan 430, sed 351 tantum conficies; ab hisce vero annis demendi sunt anni Caath, quibus vixit, postquam genuit Amram; et anni Amram, quibus vixit, postquam genuit Moysen : illi enim anni Caath in annis Amram, et reliqui illi anni Amram in annis Moysi, quibus patri suo Amram convixit, continentur. Quae sequitur hos annos 430 non a descensu Jacob, sed longe antea, a peregrinatione scilicet Abrahae ex Haran versus Chanaan accedens et inchoandos esse, idque disertè exprimit Septuaginta hoc loco, cum vertunt : « At habitatio filiorum

(2) Cf. Rosenmuller ad h. l.; Drach, *De l'Harm. entre l'Egl. et la Synag.*, II, 374; Sepp, *La Vie de N.-S. J.-C.* tom. II, sub finem.

Israel quam habitaverunt ipsi et patres eorum in terra Aegypti et Chanaan, fuit 430 annorum. »

Secundo, quia Apostolus *Galat.* III, post 430 annos non a Jacobi, sed ab Abrahae vocatione, peregrinatione, promissione numerandos, factam ait legem; atqui lex eodem anno est data, quo egressi sunt Hebraei ex Aegypto, mense videlicet tertio post egressum, ut dicitur *Exodi* XIX, 1.

Tertio, quia sic commodissime numerum hunc inibimus, si ab egressu Abrahae ex Haran incipiamus : nam erat ipse tum 75 annorum, *Genes.* cap. XII, vers. 4. Hinc ad nativitatem Isaac 25 anni interfuerunt, *Genes.* XXI, 4. Centenario enim Abrahae natus est Isaac; ab Isaac ad nativitatem Jacob sunt anni 60, *Genes.* cap. XXV, vers. 26. Jacob vero 130 aetatis anno in Aegyptum descendit, *Genes.* XLVII, 9. Jam collige 25, 60, 130, habebis 215 annos, mediam scilicet partem annorum quos querimus, ita ut totidem, id est 215 ab ingressu Jacob, ab egressum Hebraeorum ex Aegypto supersit (uti disertè numerat S. Athanasius in *Catena Franc. Zephyri*, initio *Exodi*), quos facile est adaptare; si enim ponas Caath esse natum eodem anno quo ipse cum Jacob descendit in Aegyptum, et genuisse Amram 63 aetatis suae anno, uti tradit Epiphanius in *Anacrotis*, accipies ex annis Caath 63. Rursus des Amram genuisse Moysen anno aetatis suae 79, ut vult Epiphanius, adde alios 80 vitae Moysi (80 enim annorum erat Moyses, cum eduxit Hebraeos ex Aegypto), explebis annos 215; quibus junge priores 215, colliges 430: quot numerat tam Moyses, quam Apostolus. Ita passim Interpretes. Unde sequitur, minus recte Hebraeos, Lyranum et Cajetanum ab ingressu Jacobi in Aegyptum usque ad exitum Hebraeorum numerare annos 210, cum numerandi sint anni 215, uti patet ex dictis.

Dices : quo sensu ergo hic Moyses asserit Hebraeos in Aegypto habitasse 430 annis? Respondeo, quia potiore partem in Aegypto fixe habitantes transegerunt, ubi et dirissima sunt passi; deinde quia prima peregrinatio Abrahae fuit in Aegyptum, *Genes.* XII, 10, et ultima pariter Hebraeorum fuit in Aegypto; a principio autem et fine denominatio sumitur, quia caetera haec interjiciuntur; hos enim annos 430 numerat Scriptura, ut indicet totidem interfluxisse a data promissione Dei, de terra Chanaan possidenda, usque ad eam expletam et praestitam; nam post 400 annos peregrinationis et servitutis, simili modo numerandos a nativitate Isaac, Deus promisit Abrahae terram Chanaan, *Genes.* cap. XII, vers. 13 et 14; hic autem idipsum praestat et explet : nam 430 anno (numerando a vocatione Abrahae) quo Hebraei acceperunt legem in Sina, fuerunt redacti in populum et Ecclesiam Dei, ceperuntque tendere in Chanaan Abrahae promissam; in eamque statim inducti fuissent a Deo, nisi ipsi Deo obdormissent : ob murmur enim 40 annis vagati sunt per desertum Arabiae, quod

interjaet inter Aegyptum et Chanaan. Adde, non diei hic habitasse eos 430 annos in Aegypto, sed habitationem fuisse 430 annorum : quod commode accipias hoc sensu, ut dicere velit Moyses, habitationem eorum pervenisse ad 430 annum peregrinationis Abrahae, videlicet ad Haran, quem sensum melius Hebraea patitur, ut recte advertit Cajetanus. Sic Judith, cap. ult., vers. 28, dicitur mansisse in domo viri sui annos 103, id est, usque ad aetatis suae annum 103. Non enim verisimile est Judith annos 103 peregrisse post matrimonium in domo viri sui. Similia ostendi in chronologia Judaeum et Regum.

Nota : Contigit exitus Hebraeorum ex Aegypto anno mundi 2634, a diluvio anno 797, a nativitate Abrahae anno 303, a descensu Jacobi in Aegyptum anno 323, a morte Joseph 144, ante adificationem templi Salomonis anno 480, ante Christum anno 1496, ante bellum Trojanum anno 336. Plura vide in tabula chronologica, quam initio Genesios proposui.

Falluntur ergo Justinus Martyr, Clemens et Africanus, qui hunc exitum consignat tempore Inachi regis et diluvii Ogygis; hoc enim contigit tempore Jacobi patriarchae. Rursus sub hoc tempore, puta 48 anni ante exitum Hebraeorum ex Aegypto, puta anno 63 Moysi, condita est Troja; primus ejus rex fuit Dardanus, qui regnavit 64 annis. Ita Eusebius. Denique audi S. Augustinum, *XVIII De Civit. xi* : « Eduxit, ait, Moyses ex Aegypto populum Dei novissimo tempore Cecropis Atheniensium regis, cum apud Assyrios regnaret Ascatades, apud Sicyonios Marathus, apud Argivos Triopas. » Cecropis enim primus Athenis regnare cepit anno vitae Moysi 33, et regnavit 30 annos, uti docet Eusebius in *Chronico*, et ex eo Torriellus.

41. EADEM DIE, — qua ante 430 annos Abraham accepit peregrinari in Aegypto. Ita alii. Secundo et genuine, « eadem die, » paschae scilicet, de qua vers. 17 (4); nisi malis hoc ad totum Hebraeorum exercitum referre, q. d. Omnes simul, licet essent tanto numero, eadem die ordinatae aetate ex Aegypto egressi sunt. Ita Abulensis. Hoc enim miraculi instar fuit.

Nota : Dies haec pascha, sive prima azymorum, qua Hebraei egressi sunt ex Aegypto, fuit dies Veneris, Deo ita disponente, ut congrue significaret diem Veneris, quo Christus, phase nostrum, immolatus est, nosque peccato et inferno eduxit et liberavit. Id ita esse patet ex eo quod trigesimo primo die ab egressu Hebraeorum ex Aegypto coepit eis plure manna : ille autem dies fuit Dominicus, ut patet cap. XVI, vers. 1 et 5. Jam si trigessimus primus dies fuit Dominicus; ergo primus (scilicet pascha, quo egressi sunt) fuit dies Veneris, ut patet retro ascendenti et computanti. Ita Torriellus. Unde sequitur Hebraeos primum hoc suum phase typicum immolasse pridie, puta

(1) Ita Rosenmuller. Cf. XIII, 4.

Hebraei habitaverunt in Aegypto non 430, sed 215 annis.

Ch. 20. Logia citata Hebraeo-Exod. 210.

Trois condita est anno 63 Moysi.

Vers. 41.

Hebraei die Veneris egressi sunt ex Aegypto.

die Jovis, perinde ac Christus suum phase et Eucharistiam die Jovis paulo ante mortem celebravit.

NOX ISTA EST OBSERVABILIS DOMINI, QUANDO EDUXIT EOS DE TERRA AEGYPTI. — Hebraeis ליל שמורים id est nox custodiarum, hoc est custodienda, quam omnes custodire, id est observare et celebrare debent. « Quando eduxit eos, » id est, quando fecit ut educerentur, eum videlicet Pharaonem per cladem primogenitorum coegit Hebraeos dimittere; noctu enim ad omnes Hebraeos missi sunt nuntii ut egredierentur; tumque ipsi supellectilem jam paratam et collectam convasantes, compararunt se ad exitum, ita ut sub auroram ad Ramesses civitatem omnes, uti edictum erat, convenirent: jam enim ante, ut ait Josephus, premonuerat eos Moses, ut essent parati ad exitum; unde ipsi ex tota Aegypto sub diem 14 congregarunt se circa urbem Ramesses, ibique per turmas et sodalitia a praefectis et patribus-familias distributi sunt, indeque signo dato statim ordinata acie mane profecti sunt, exeuntes ex Aegypto; nam mane, non autem noctu, eos exisse clare dicitur Numer. cap. xxxiii, vers. 3: « Profecti sunt, inquit, de Ramesse mense primo, decima quinta die mensis primi, altera die phase (pascchatis), videntibus cunctis Aegyptiis et sepe-

lentiibus primogenitos, » quod utique mane, non noctu factum est: noctu ergo exierunt inchoate, id est, exire coeperunt, ad exitum se compararunt; mane vero reipsa complete egressi sunt.

Mystice, hac nocte significabatur, quod Christus populum Dei transferret ex regno noctis et tenebrarum, id est peccati et mortis, in regnum lucis vitae aeternae.

In Ramesses ergo omnes Hebraei 13 die pervenerunt, ibique aliquot horas substituerunt. Unde ibi a S. Hieronymo prima ponitur mansio, vel statio. Deinde eadem die 13 die egressi sunt in Sooth, Num. cap. xxxiii, vers. 5.

Habuerunt ergo abunde temporis, ut eadem die qua agnum immolarunt, et sua convasarent, et in Ramesses convenirent, et inde egredierentur, ut frustra ideo nonnulli permoti sint ad ponendam agni immolationem decima tertia luna ad vesperam, sive inchoante vespera decimae quartae lunae.

Abiecta. Dices, Deuter. cap. vi, vers. 6, dicitur: « Immolabis vespere phase ad solis occasum, quando egressus es de Aegypto: » ergo non noctu, nec mane, sed sole occidente sunt egressi.

Respondeo: « quando confuse sumitur, scilicet pro eodem tempore ample accepto, ideoque significat noctem ejusdem vespera decimae quartae diei; noctu enim egressus esse Hebraeos dixerat vers. 4. Unde vers. 6, tantum rationem reddit, cur vespere immolaretur agnus: hoc enim factum est, ut per agnum hunc egressus Hebraeorum noctu procuraretur hoc primo egressus anno, sequentibus vero significaretur: neque enim subito ea-

dem noctis hora haec omnia fieri poterant, scilicet agnus occidi, excoriari, lavari, assari et comedi, etc.; itaque vespera hic et nox tanquam idem sint tempus, confuso sub vocula quando intelliguntur, ut recte dici possint Hebraei eodem tempore maclasse agnum, eumque comedisse, coque servatos a nece primogenitorum jussos esse Aegypto egredi, statimque egredi cepisse: ad hunc enim egressum immolatio agni, et reliqua omnia quasi praemula dirigebantur; itaque censebatur exitus hic Hebraeorum inchoari in immolatione agni, puta in vespera decimae quartae diei.

43. DIXITQUE DOMINUS, — aliquanto post egressum tempore.

HAEC EST RELIGIO, — hic est ritus phase: ita Chaldaeus; vel, ut Septuaginta, haec est lex phase.

OMNIS ALIENIGENA, — qui est alterius gentis, qui non est Hebraeus. Chaldaeus hic judaizat: veritas enim, omnis filius destructus, id est omnis Christianus. Destructos enim Judaei vocant eos, qui a Judaismo ad Christum convertuntur.

NON COMEDET EX EO, — nisi per circumcisionem in vestram coloniam et gentem transeat, fiatque proselytus; hic enim comedere poterat phase, ut patet vers. 48.

Nota: Sicut Eucharistia non datur nisi baptizato, ita phase nemo comedit, nisi circumcisus; erat enim phase primarium Sacramentum Judaeorum, sicut Eucharistia est Christianorum: unde, sicut haec non datur nisi Christianis per baptismum christianismo initiatis, ita illud non dabatur, nisi Judaeis judaismo per circumcisionem initiatis; per phase enim recolebant magnum illud beneficium redemptionis Aegyptiacae suae genti collatum. Hinc, qui sequenti anno ab egressu celebrarunt phase, Numer. cap. ix, hi omnes ante jam circumcisi erant in Aegypto: inde vero per 39 annos peregrinantes in deserto non celebrarunt phase, quia omnes deinceps nati manserunt incircumcisi, donec pervenirent in Chanaan, ibique in Galgalis circumcisi sunt, et comederunt phase, ut patet Josue cap. v. Exiitque feminas; haec enim non circumcidebantur, et tamen cum viris comedeabant phase. Quare Paulus Burgensis putat, quod antequam primus hic paschalis agnus comederetur, generalis facta sit circumcisio Hebraeorum, qui ob negligentiam, vel aliam causam non fuerant circumcisi; et hanc vocari primam circumcisionem; secundam vero illam quae facta est Josue cap. v, vers. 4, ut ibi dicitur, de qua re ibidem agendum erit.

44. OMNIS SERVUS EMPHITITUS CIRCUMCIDATUR, — id est, circumcidi debet, jubeo ut circumcidatur, itaque comedat ex agno. Id ita esse patet; nam Scriptura hic servum distinguit ex advena et mercenario, ut recte notavit Abulensis, licet id negat Pererius, statuitque ut servus edat ex agno, non autem mercenarius: ergo jubet servum circumcidi, non autem advenam, vel mercenarium;

nam si servi arbitrio relinquereetur circumcidi (ut vult Pererius), et consequenter agni esse partem, nulla differentia foret hic inter servum et advenam ac mercenarium; nam et hi, si volebant, fieri poterant proselyti petendo circumcidi, itaque poterant agno vesci, ut patet vers. 43.

Deinde quia Genes. cap. xvii, vers. 12, id discrete exprimitur, maxime in Hebraeo textu, qui sic habet: « Omnis vernaculus et emphitilus, qui non est de semine v. ro, circumcidendo circumcidatur; » neque id mirum; Deus enim omnium dominus, qui Hebraeis hoc ritus praecipit, potuit et eorum servis, sive mancipiis, eosdem praecipere, praesertim cum servus sit, ut ait Aristoteles, lib. V Ethicor., possessio domini, et, ut Hebraei hic habent, pretium aut possessio pecunie domini, quasi qui pecunia emptus possideatur a domino, uti pecunia. Vide dicta Gen. cap. xvii, vers. 12. Circumcisio ergo servis sive mancipiis Hebraeorum non fuit libera et arbitraria, ut volunt aliqui, sed praecipita, et necessario subeunda, idque non tantum quatenus ipsa erat abscissio praepitii, et signum distinctivum populi Dei, puta Judaeorum ab illis gentibus, ut vult Cajetanus, sed etiam quatenus erat Sacramentum, et professio judaismi; nec enim haec duo reipsa dividit ad seceri possunt, quae nimis subtiliter Cajetanus dividere et secerere conatur.

45. ADVENA (Gentilis, mercator, verbi gratia, Chanaanus, qui inter vos commemoratur) ET MERCENARIUS (famulus, vel operarius, qui suum vobis operam locat) NON EBERT EX EO, — nisi circumcidi velit; his enim circumcisio est libera et arbitraria.

46. IN UNA DOMO COMEDATUR, NEC EFFERTUR DE CARNIBUS EJUS FORAS. — Hinc patet agnum non in templo, sed in domo immolatum fuisse, tum hac prima vice, tum deinceps. Debebat ergo agnus in ea domo totus comedi, in qua erat immolatus et assatus; nec ejus pars milli poterat ad eos qui erant in aliis domibus, idque in signum, quod nocte illa transeunte angelo percutiente, nullus domo egressus sit, uti docet Scriptura.

Allegorice vero, ut significaretur agnum verum, puta Christum in Eucharistia, comedendum esse in una Ecclesia, nec fas esse eis, qui sunt extra Ecclesiam, vel ab ea per schisma, aut excommunicationem sunt separati, haec sacra synaxi vesci et frui. Ita S. Cyprianus, libro De Unitate Ecclesiae, post initium; Procopius, Rabanus, Rupertus.

NEC OS ILLIUS CONFRINGETUR. — Ad litteram accipe os, vel ossa agni, non Christi Domini, uti quidam voluerunt: de agno enim ad litteram est omnis hic sermo.

Dices: Joan. cap. xvii, vers. 36, de Christo crucifixio dicitur: « Facta sunt enim haec, ut Scriptura impleretur, os non comminuetis ex eo; » ergo haec verba ad litteram significant ossa et crura Christi non fore frangenda in cruce.

Respondeo, hanc Exodi Scripturam implendam dici in Christo, sensu et significatione non litterali, sed typica et allegorica, quo modo Christus dicitur omnes veteris legis typos implere.

Ubi nota: Jussit Deus in agno nullam os confringi ad litteram, ut per hoc festinatio, et festinatus angeli transitus significaretur, qui festinare cogeret Aegyptios. ut Hebraeos festinato exire compellerent, quasi ideo Hebraei in esu agni ita essent festinabundi, ut tempus non haberent ossa agni contundendi ad medullam ejus excipiendam. Mystica vero causa fuit, ut significaretur sacrosanctum Christi Domini corpus infractum et integrum in passione mansurum, nec milites ipsius, uti aliorum crucifixorum, crura de more fracturos: quod quia praecipue intendebat significare haec figura Spiritus Sanctus, hinc Joan. cap. xix, vers. 36, in Christi passione haec Scriptura impleta dicitur: typus enim et figura propria ipsa rei veritate impletur, cum scilicet illud sit, quod figura futurum praesignabat.

Tropologiam vide apud S. Bernardum, serm De cute, carne et ossibus animae.

47. FACIET ILLUD, — id est, sacrificabit illud per suum patremfamilias, ritumque hic praescripto illud comedet et celebrabit.

Allegorice, ut summatum omnia simul complectar, immolatio agni apertus fuit typos Christi in cruce immolandi, per quem ac captivitate Pharaonis, id est diaboli, liberati sumus, et per ejus sanguinem ac crucem (quam significabant postes et superliminaria sanguine agni tincta) vindictam divinam effugimus, et liberamur ab angelo percutiente; hoc enim est, quod ait Apostolus I Cor. cap. v: « Pascha nostrum immolatus est Christus. » Nam primo, vespere immolabatur agnus: quia diu expectabat tandem in consummatione saeculorum immolatus est Christus; hinc et multi acri a Christo sanati sunt vespere, quando immolabatur agnus; et quo Christus passus expiravit, ut patet Matth. cap. vii, vers. 16, et Marc. cap. 4, vers. 32. Secundo, tota multitudo filiorum Israel cum immolabat: quia omnes Judaei a Pilato petierunt Christum crucifigi. Tertio, die 14, cum plenilunium Tertio, est, immolatur agnus: quia Christus oculus totam illuminavit Ecclesiam. Quarto, Christus fuit quasi agnus ob puritatem, mansuetudinem, patientiam plus quam agnam; unde dicit Isaias, cap. llii: « Quasi agnus coram tondeute si obmutescet, et non aperiet os suum. » Quinto, masculus est ob fortitudinem; anniculus, quia in flore erat etatis; immaculatus, ob innocentiam. Sexto, Christus fuit etiam quasi haedus, quia inter iniquos reputatus est: haedus enim peccatorem significat; deinde, quia ipse hostia pro peccato fuit; denique, quia peccata nostra suscepit. Septimo, hunc agnum immolamus et manducamus in Eucharistia. Unde S. Andreas Aegaeus proconsuli Achaiae crucis supplicium minanti, nisi idolis sacrificaret, respondit: « Ego omnipotenti Deo, qui unus et verus

Ossard non libentifragere. Cor?

Vicini quatuor 222. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230.

Prima. Secunda. Quarta. Quinta. Sexta. Septima.

est, omni die sacrifico, non thuris fumum, nec taurorum mugientium carnes; sed immaculatum agnum, cujus carnes posteaquam omnis populus credentium manducaverit, agnus qui sacrificatus est, integer perseverat et vivus. » *Octavo*, sanguine agni tingitur postis uterque, cum memoria passionis Christi in corde per fidem, et in ore per professionem imponitur: a corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem; » tingitur et superliminare, cum cor nostrum ad spem cœlestium per meritum passionis Christi elevatur. *Nono*, sanguis postibus illitus ab exterminatore liberat: quia omnes, qui Christi meritis non salvantur, mors æterna condemnat. *Decimo*, carnes ejus nocte comeduntur: quia Christum in Eucharistia non videmus, sed in fidei obscuritate credentes quiescimus. *Undecimo*, non comeduntur crudæ aut lixæ, sed assæ: crudas carnes comedit, qui Christum solum hominem credit; lixas aqua, qui humana ratione et sapientia mysteria passionis et Eucharistiæ examinat, ut, qui in Eucharistia verum Deum et hominem latere non credit; assas comedit, qui igneam charitatem, qua Christus pro nobis tostus est, considerat et amplectitur. Christus enim, ut canit D. Thomas:

Se nascens dedit socium,
Convalescens in edulium,
Se moriens in pretium,
Se regnans dat in premium.

Duodecimo, si quid remanserit ex eo usque mane, igni comburitur: quia quod de Christi mysteriis intelligere non possumus, potestati Spiritus Sancti humiliter reservamus, inquit S. Gregorius, hom. 22 in *Evangel.* *Decimo tertio*, totus agnus comedi debet: quia totus Christus cum omnibus, quæ de eo docet Ecclesia, credi debet, nec ullus fidei articulus rejici potest. *Decimo quarto*, soli Hebræi et circumcisi, id est, Christiani et baptizati, ex eo comedunt, et qui peccati præputium contraxit, debet illud circumcidere, antequam eo vescatur. *Decimo quinto*, agnus comedi debet eum azymis panibus et lactucis agrestibus: sic Eucharistia cum animi puritate, et dolore de peccatis sumenda est; rursus Christi passio cum magna mentis puritate et compunctione ruminanda est. Audi Ambrosium in oratione ante Missam dicenda: « Quanta cordis contritio, et lacrymarum fonte, quarta reverentia et tremore, quanta corporis castitate, atque animi puritate, illud divinum et cœlestis mysterium celebrandum est, Domine Deus, ubi caro tua in veritate sumitur, ubi sanguis tuus in veritate bibitur, ubi summus ima, humanis divina junguntur, ubi adest sanctorum presentia angelorum, ubi tu es sacerdos et sacrificium mirabiliter et ineffabiliter? Quis digne hoc mysterium celebrare possit, nisi tu Deus omnipotens offerentem feceris dignum? » *Decimo sexto*,

caput cum pedibus et intestinis vorandum est: quia caput, Christi divinitatem; pedes, humanitatem; interiora, secretiora mysteria significant: quæ omnia debemus vorare, id est, credere. « Sacramentum Dei altissimi, inquit S. Bernardus in *Epist.*, suscipiendum est, non discutiendum; venerandum, non dijudicandum; fide sortitum, non inatum; traditione sancitum, non adinventum. » Et serm. 20 in *Cantic.*: « Christus, ait, tangi potest; sed affectu, non manu; voto, non oculo; fide, non sensibus. Tangis manu fidei, desiderii digito, devotionis amplexu, tangis oculo mentis. » *Decimo septimo*, agnus in multis domibus comeditur: quia in multis Ecclesiis Christus immolatur et sumitur. *Decimo octavo*, non licet particulam agni extra domum efferre: quia Eucharistiam non licet dare infidelibus, schismaticis et aliis qui sunt extra Ecclesiam. *Decimo nono*, os non confringitur: quia crura Christo in cruce pendenti frangenda non erant, sicut latronibus, *Joan.* xix, 36. Rursus os, id est, fortitudo virtutis et excellentiæ Christi passione non erat frangenda, sed tantum caro ejus infirma. *Vicesimo*, qui comedit agnum, renes accingat: qui comedit Christum in Eucharistia, libidinem et delectationes carnis restringat, inquit S. Gregorius. *Vicesimo primo*, idem teneat baculum, quasi viator tendens in cœlum: est enim Eucharistia viaticum peregrinantium et morientium; rursus baculo iter peragat, id est bonis operibus et laboribus insistat, et in virtutibus crescat. Ita de Ambrosio narrat Paulinus in eius Vita, eum jam moriturum ab Honorato Vepcellensi Episcopo, divinitus monito, Eucharistiam tanquam viaticum accepisse. Audi et S. Chrysostomum, lib. *De Sacerdotio*: « Quidam, inquit, mihi narravit, qui id viderat et audiverat, quod qui de hac vita migraturi sunt, si mysteriorum hujusmodi cum pura conscientia fuerint participes, spiritum afflaturi, ab angelis, illorum corpora satellitum more stipantibus propter assumptum illud Sacramentum, hinc recta in cœlum abducantur. » Hæc de causa Eucharistia a Patribus vocatur « Pharmacom immortalitatis, » quia ejus virtute non tantum anima beatur, sed et corpus a morte resurget ad gloriam. *Vicesimo secundo*, calcatus sit, ut per lapides et spinas, id est difficultates omnes, inoffenso pede in cœlum penetret. *Vicesimo tertio*, cum festinatione comeditur agnus: quia in Eucharistia non tam queritur voluptas, quam nutrimentum et vires ad labores in via Dei perferendos, et ad festinandum in patriam cœlestem. *Vicesimo quarto*, primogeniti Ægyptiorum, quia de agno non comederunt, mortui sunt: sic qui Eucharistiam neglexerit, morte æterna peribit. Unde ait Christus, *Joan.* vi: « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. » Ita ex S. Gregorio, Bedæ et aliis Abulensis, *Quest.* l. et Ribera, lib. *V De Templo*, cap. iv.

CAPUT DECIMUM TERTIUM

SYNOPSIS CAPITIS.

« Deus sibi offerri primogenita hominum et pecorum. Secundo, vers. 17, Deus educit Hebræos non per Pristhazam, sed per viam deserti. Hebræi secum deferunt ossa Joseph. Tertio, vers. 21, describitur columna ignis et nubis, quæ fuit dux itineris. »

1. Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Sanctifica mihi omne primogenitum: quod aperit vulvam in filiis Israel, tam de hominibus quam de jumentis: mea sunt enim omnia. 3. Et ait Moyses ad populum: Mementote diei hujus in qua egressi estis de Ægypto et de domo servitutis, quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco isto: ut non comedatis fermentatum panem. 4. Hodie egredimini mense novarum frugum. 5. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi et Hethæi et Amorrhæi et Hevæi et Jebusæi, quam juravit patribus tuis ut daret tibi, terram fluentem lacte et melle, celebrabis hunc morem sacerorum mense isto. 6. Septem diebus vesceris azymis, et in die septimo erit solemnitas Domini. 7. Azyma comedetis septem diebus: non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis. 8. Narrabisque filio tuo in die illo, dicens: Hoc est quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum de Ægypto. 9. Et erit quasi signum in manu tua, et quasi monumentum ante oculos tuos, et ut lex Domini semper sit in ore tuo; in manu enim forti eduxit te Dominus de Ægypto. 10. Custodies hujusmodi cultum statuto tempore a diebus in dies. 11. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi, sicut juravit tibi et patribus tuis, et dederit tibi eam: 12. separabis omne quod aperit vulvam Domino, et quod primitivum est in pecoribus tuis: quidquid habueris masculini sexus, consecrabis Domino. 13. Primogenitum asini mutabis ove: quod si non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, pretio redimes. 14. Cumque interrogaverit te filius tuus cras, dicens: Quid est hoc? respondebis ei: In manu forti eduxit nos Dominus de terra Ægypti, de domo servitutis. 15. Nam cum induratus esset Pharaos, et nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito hominis usque ad primogenitum jumentorum: idcirco immolo Domino omne quod aperit vulvam masculini sexus, et omnia primogenita filiorum meorum redimo. 16. Erit igitur quasi signum in manu tua, et quasi appensum quid, ob recordationem, inter oculos tuos: eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de Ægypto. 17. Igitur cum emisisset Pharaos populum, non eos duxit Deus per viam terræ Philistiim quæ vicina est: reputans ne forte poniteret eum, si vidisset adversum se bella consurgere, et reverteret in Ægyptum. 18. Sed circumduxit per viam deserti, quæ est juxta mare Rubrum; et armati ascenderunt filii Israel de terra Ægypti. 19. Tulit quoque Moyses ossa Joseph secum, eo quod adjurasset filios Israel, dicens: Visitabit vos Deus, eferete ossa mea hinc vobiscum. 20. Profectique de Sooth, castrametati sunt in Etham in extremis finibus solitudinis. 21. Dominus autem præcedebat eos ad ostendam viam, per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis; ut dux esset itineris utroque tempore. 22. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem, coram populo.

2. SANCTIFICA MIHI OMNE PRIMOGENITUM, — *g. d.* Separa a communi usu omne primogenitum, ut mihi dicatur et offeratur.

Nota: Non præcipit hic Deus, ut id fiat hoc tempore, quo omnes occupati erant in egressu, sed ut fiat postea, cum opportunitas fuerit, vide-